

NEMZETISÉGI KULTÚRÁNK NEMZETKÖZI VALUTÁJA, A FOLKLÓR

A folklórnak, mint a szellemi javaknak általában, merőben lehetetlen az „értékét” meghatározni vagy kifejezni — azonban a szellemi javakkal szinte egyidős lehet az embernek az a törekvése is, hogy bár egy-egy jelzővel vagy körülírással, máskor viszonyítással vagy összehasonlítással megkísérelje hangsúlyozni e javaknak az anyagi értékeken messze túlmutató szépségét és fontosságát. Ilyen és csakis ilyen értelemben tehetjük föl, azaz föl is *kell* tennünk a kérdést: a kutatások mai állása szerint mi az értéke, a jelentősége a romániai magyar folklórnak hazai és egyetemes vonatkozásban?

A román folklórkutatás vezetője, a nemzetközi tekintélyű Mihai Pop professzor — többek közt nyelvünknek és folklórunknak is kitűnő ismerője — már másfél évtizeddel ezelőtt a következőket írta: „A magyar folkloristák egyetértően elismerik, hogy hazánkban a székelyek meg a csángók folklórja olyan hagyományos javakat őriz, amelyek sehol másutt a magyar folklórnban nincsenek meg.” (*Contemporanul*, 1957. december 13.) Ezt a tételt azóta számos kutatás megerősítette (magam folklórstatisztikai adatokkal is igyekeztem alátámasztani), sőt árnyalta és gazdagította, ugyanis a minősítést a székely meg a csángó folklórról az egész romániai magyar folklórra kiterjeszthetjük, a gazdagságot pedig a román meg a magyar folklór összefüggéseiben, egymásrahatásában méltányolhatjuk. A magam érvei helyett idézem két nagynevű magyar folklorista egészen újkeletű véleményét, ők ugyanis eleve nem lehetnek sem román, sem romániai magyar „lokálpatrióták”. Ismeretes, hogy 1971-ben a III. Nemzetközi Dunamenti Folklórfesztivál két elsődijasa két Maros megyei táncsoport volt. A nemzetközi zsűri elnöke, Martin György mondotta: „Európában sehol sem őrzik oly eredetien és tisztán a folklórt, mint Erdélyben. A vendégek közül a füleházi román és a jobbágytelki magyar nemzetiségi csoport bizonyult a legjobbnak.” (*Új Élet*, 1971. 20.) És Vargyas Lajos széles távlatú, kimunkált véleménye népballadáinkról: „Kelet-Európa és Észak-Amerika (Kanadával) az a két terület, ahol ma a legeredményesebb népdal- és balladagyűjtés folyik. A folklór ilyen gazdagságával általában más országok is dicsekedhetnek, különösen a Balkánon le egészen Görögorszáig, sőt Szlovákia is hasonlóan gazdag lelőterület. De a ballada műfajában már szegényebb, mint Románia, a Balkán pedig nem mindig a legigazibb műfaji sajátosságokat őrzi ebben a népköltészeti ágban. E tekintetben a romániai magyarság szinte mindenkit megelőz a világon. Ott még legtöbb helyen a valódi, klasszikus értelemben vett ballada volt virágzásban, s a folklór-hagyomány gazdagsága is olyan, mint Románia-szerinte mindenütt.” (*Korunk*, 1971. 7.)

Minden illetékes hazai és külföldi tudós — Bartóktól napjainkig — ilyen és ehhez hasonló helyet jelöl ki folklórunknak a nap alatt. Közvetlenül vagy közvetve, de mindenikük érzékelteti, hogy ez a folklór nemcsak alkotói és fenntartói számára értékes, hanem a folklórjavak országos és nemzetközi kincsesládájában megvan a méltó, egy s más vonatkozásban úgyszólván kiváltságos helye.

Folklórnk nemzetközi jó híre gyűjtésével és kiadásával egyidőben kezdődött. Két évvel ezelőtt megkíséreltem nyomon követni bár egyetlen műfaj, a magyar népballada műfordításainak útját az európai irodalmakban (*Népballadánk itthon és Európában. Korunk*, 1969. 11.). Az adatok tanúsága szerint Kriza János halhatatlan székely népköltési gyűjteményéből, a *Vadrózsákból*, alig másfél hónappal megjelenése (1863) után, az egyik *Kádár Kata*-ballada német átköltésben is nyomdafestéket látott, s attól fogva napjainkig egymás után sorakoznak a magyar népballadák — időrendben — német, francia, olasz, finn, lengyel, román és angol nyelvű kötetei. Mindezekben a mai romániai magyar, elsősorban székely balladák súlyukhoz méltó arányban szerepelnek, sőt jelentek meg olyan kötetek is, amelyek kizárólag székely, illetőleg romániai magyar balladákat tartalmaznak. Mindez pedig nemhogy a mi kezdeményezésünkre, hanem jobbára tudtunk nélkül történik, a szellemi javak szakadatlan kiválasztódásának, nemzetközi áramlásának és cseréjének törvényei szerint; még ha akarnók is, akkor sem tudnók ezt a folyamatot fékezni vagy megállítani.

Terjedelem és grafikai kivitelezés tekintetében az összes korábbi köteteknek mintegy a koronája a cambridge-i Egyetemi Nyomda remekművű kiadványa: *Hungarian Classical Ballads and their Folklore* (1967), Ninon A. M. Leader munkája. Mivel, címének megfelelően, kizárólag a klasszikus balladákat mutatja be és méltatja, régi balladaköltészetünk páratlanul gazdagon vonul fel e könyv lapjain. Az 58 fordítás közül 43 (vagyis 74%!) a mai romániai magyar balladaterületet képviseli, mégpedig 29 székely, 9 moldvai csángó, 2 mezőségi, 2 bánági és 1 bihari (nagyszalontai) balladával.

Vajon mi az oka annak, hogy miközben romániai magyar kultúránk eddig irodalomközpontúnak bizonyult, a nagyvilág spontán (tehát nem itthonról szervezett) figyelme — és elismerése — oly kitartóan, következetesen és nagymértékben folklórnk felé irányul? Válaszként először a költő-műfordító Kiss Jenő vallomását idézem: „Egy nép megismerésének legautentikusabb forrása a népköltészet. Ebben nyilatkozik meg a maga igazi mivoltában az illető nép sajátos lelki-sége, gondolkodásmódja, nyelvének minden eredeti szépsége. Míg a műköltészet akarva-akaratlanul alkalmazkodik a világirodalom áramlataihoz, és azokhoz hasonló stílusokat és formákat hoz létre, addig a népköltészet minden kimutatható kölcsönhatás ellenére különlegesen egyéni marad, megőriz és továbbad olyan vonásokat, amelyek csupán az illető nép sajátjai. Mélyen, egész valójában megismerni egy népet népköltészetének ismerete nélkül, véleményem szerint, nem is lehet. Márpedig mi a célja a fordításirodalomnak? Megismertetni a velünk együtt és a tőlünk távolabb élő népeket, műveltségüket, szellemi világukat.“ (*A leghitelesebb forrás. Előre*, 1971. június 9.)

Valóban, „felfedezésének“ és rendszeres gyűjtésének, tanulmányozásának kezdetei óta, a folklórtémák és műformák állandó nemzetközi mozgása és kiegyenlítődése dacára, a folklórt mint a nép(ek) évszázados, évezredes kollektív szellemi alkotását joggal tekintjük a nemzeti (nemzetiségi) sajátosságok, jellegzetességek egyik hordozójának. Nyilvánvaló, hogy a romániai magyar nemzetiség sajátos lelki-szemleli arculatát irodalmunk (egésze vagy egy része?) szintén (vagy még inkább?) kifejezi, irodalmáraink azonban az ilyesféle kutatásokkal még jórészt adósaink. (Kántor Lajos most tört utat ezen a járatlan területen a *Korunk* 1971. decemberi számában közölt tanulmányával: *Népballadától — novelláig*.) Ha mi magunk sem tisztáztuk még, hogy irodalmunkban mi a különleges, a nagyvilág annál kevésbé tudhatja — pedig kétségtelenül érdeklődik iránta. Ezt az érdeklődést igazolják például Susan Hargreaves frissiben kelt reflexiói Tamási Áron

Abelének angol fordításáról. Aligha véletlen, hogy az angol kritikus Abel „beszélgetés-művészetének” gyökereit Kriza népmesegyűjteményében sejtí. (Abel *alone. A Hét*, 1972. 10.)

Folklórunk hírneve a világszerte érvényesülő nemzetközi folklorisztikai gondolkodás folytán napról napra tovább növekszik. A folklórjavak országhatárokat és nyelvhatárokat nem ismerő nagy összefüggései miatt ugyanis az a folklorista, aki nem kizárólag helyi anyagot közöl helyi használatra, és a „tudományos” minősítésre igényt tart, a maga nemzeti anyagát mindig nemzetközi összefüggésekbe illeszti; akkor is, ha nem összehasonlító kutatást folytat. Ismeretes, hogy a nyugati országokban nem egy fiatal folklorista doktorandus fél világra kiterjedő levelezéssel, xeroxok és mikrofilmek sokaságával, megannyi nyelvből készült fordításokkal (és mindezek érdekében nagy anyagi befektetéssel) gyűjti össze disszertációjá anyagát. E sorok írása előtt néhány nappal például levelet kaptam a hamburgi egyetem Ibéro-Amerikai Kutatóintézetének egyik doktorandusától, aki az amerikai jiddis-spanyol kétnyelvű folklórral foglalkozik. Olvasta a *Revista de etnografie și folclor* 1967-es évfolyamában megjelent dolgozatomat (*Cîteva date cu privire la povestitul bilingv în Europa răsăriteană*), azonban nem tud hozzájutni az ott idézett összes forrásokhoz, valamint az újabb kutatási eredmények is érdeklők. A válasszal együtt magam és kolozsvári kollégáim munkáiból 17 olyan különnyomatot küldöttem címére, amelyek közvetlenül vagy közvetve a kétnyelvű folklórral foglalkoznak. Alig hiszem, hogy sok városból — fővárosokat is ide számítva — kapna ennél több bibliográfiát. A folklórtémák ugyanis nincsenek sem helyhez, sem személyhez kötve, és bárhol, bármilyen kis kutatócsoport érhet el olyan eredményt, amely nemzetközi szinten érdeklődést kelthet.

A jelzett folklorisztikai gondolkodást kitűnő tudományos munkaeszközök szolgálják, illetőleg ez a gondolkodás olyan munkaeszközöket hozott létre, amelyekkel nem sok társadalomtudomány rendelkezik. Beláthatatlan fontosságú például az a tény, hogy 1910 óta nemzetközi népmesekatalógusunk van (*The Types of the Folktale*), amelyhez a nemzeti katalógusok tucatjai igazodnak és csatlakoznak; segítségével a föld bármelyik pontján másodpercek alatt meg lehet állapítani, hogy valamely mesetípusnak hány (katalogizált) magyar változata ismeretes. 1932 óta a mesekatalógussal együtt használhatjuk a nemzetközi népköltészeti motívumszótárt (*Motif-Index of Folk-Literature*); 1917-től jelennek meg az évenkénti egyetemes néprajzi bibliográfiák (*Internationale volkskundliche Bibliographie*) vaskos kötetei; 1960 óta a *Demos* című nemzetközi néprajz-bibliográfiai szemle (*Internationale ethnographische und folkloristische Informationen*) százával, ezrével közli az etnográfiai és folklorisztikai művek kivonatait.

Valamennyi ilyen és ehhez hasonló csatornán szünet nélkül ömlenek a nemzetközi tudomány és művelődés óceánjába a hírek és adalékok, részletek és mutatványok folklórunkról és folklórunkból. De vajon ömlenek-e vagy csak véletlenül csurrannak-cseppennek? Itt a *vagy* nagy különbséget, jobban mondva jelentőséget hordoz, amiért is arra kell törekednünk, hogy folklór-kutatásunk eredményeit, folklórunk sajátosságait és értékeit minél több néppel megismertessük, folklórjavainkat az emberiség minél nagyobb részének közkincsévé tegyük. Mivel pedig e törekvésünknek a nyelvi különbségek gátjaival kell számolnia, lássuk, hogy mit tettünk a nyelvi gátak áttöréséért.

Magyar nyelvű akadémiai folyóiratunk, a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* megindulásakor, 1957-ben mindenik tanulmány után román, orosz és francia nyelvű kivonatot közölt, ám 1963 után az orosz és francia kivonatot megszüntette. Tíz-tizenöt sornyi kivonat: piciny ablak, amelyen át a világ érdeklődő

NAGY ALBERT — A FEKETE KAKAS FESTÉSE KÖZBEN

GY ALBERT: POLIFÓNIA

szakemberei tudományos műhelyünkbe legalább bepillanthattak. A *Nyírk.* ezt a piciny ablakot is becsukta, és többszöri külföldi sürgetésre sem nyitotta ki többé.

A volt Irodalmi Könyvkiadó, illetőleg a Kriterion meg a Dacia három folkloriadványunkhoz illesztett román, orosz, német és angol nyelvű kivonatot (*Kurcsi Mínya havasi mesemondó; Balladák könyve; Kriza János*). A kezdeményezés nagy erkölcsi-tudományos haszna a gyakorlat kiszélesítését sugallja, minden kiadványunk esetében, amely számot tarthat a nemzetközi folklorisztika érdeklődésére.

A kivonatok mellett nagy gonddal és felelősséggel összeválogatott teljes tanulmányok és gyűjtemények fordításai szolgálhatnak igazán folklórunk hírnevét, ezen a pásmán azonban, itthoni viszonylatban, szerény eredmények mellett inkább csak szép lehetőségekről és feladatokról beszélhetünk.

A romániai magyar folklór publicitásának legelső és kézenfekvő gyarapodása a román fordítás — ez azonban nemcsak folklórunk más nyelvű ismerőinek-barátainak egyszerű számbeli növekedését jelenti. Folklórunk a román fordítások útján nemzetiségi kultúránk vérkeringéséből az ország kulturális vérkeringésébe kapcsolódik, mint ahogy a román folklór is, magyar tolmácsolásai révén, nemzetiségi kultúránkba áramlik, azt gazdagítja-erősíti. Mivel ilyenformán a folklórtolmácsolások, szorosan vett irodalmi hivatásukon túl, a román nép és a magyar nemzetiség minél jobb kölcsönös megismerését, barátságuk és testvériségük elmélyítését, eszmei egységük megszilárdítását munkálják, a román—magyar és magyar—román folklór-műfordításban — nemcsak tudományos-kulturális, hanem politikai okok miatt is — a folytonosságnak, a tervszerűségnek és a kölcsönöségnek kell érvényesülnie. Ennek érdekében vállaltam magam is mostanáig nyolc olyan önálló folklórkötet gondozását, amely kizárólag vagy (két esetben) túlnyomórészt a román folklórt szálaltatta meg magyarul, éspedig négy kötetnyi verses epikát: *Legszebb román népballadák* (1960); *A báránka*. Román népballadák (1963); *Novákékról szól az ének*. Román hősi balladák (1969); *Szarvasokká vált fiúk*. Román kolindák (1971); egy kötet lírát: *Hej, zöld levél*. Román népdalok (1966); három kötet mesét: *Aranyhajú testvérek*. Romániai népmesék (1964); *Az okos fiúcska*. Romániai népmesék (1968, a címlapon 1967); Ion Pop-Reteganul: *A virágok apja*. Erdélyi román népmesék (1969).

E könyvsorozat kellő alapot biztosított, hogy a magyar folklór román (részben német) fordítását is szorgalmazzam. Hadd tallózzak kissé tulajdon „hagyatékomban”: 1959. július 15-én írásos javaslatot nyújtottam be székely népballadák német kiadására (a fordító Franz Johannes Bulhardt lett volna); szeptember 24-én, a Benedek Elek centenáriumi ünnepeken részt vevő íróársak (Asztalos István, Balogh Edgár, Hajdu Győző, Kacsó Sándor, Létay Lajos, Dumitru Mircea, Ioanichie Olteanu, Szász János és mások) nevében is, Elek apó válogatott népmeséinek román kiadására; 1961. január 26-án, Petre Şaitişsal, magyar népballadák román fordítására; 1962. szeptember 17-én egy romániai magyar népmese-gyűjteményre román nyelven; október 4-én egy román—magyar összehasonlító balladagyűjteményre magyar nyelven; 1965. április 30-án *Farkas-barkas* című magyar meseválogatásom javának román és német fordítására, valamint *Az okos fiúcska* című romániai mese-gyűjteményem román kiadására; 1967. január 16-án a *Román—magyar két nyelvű mesemondók Árpáston* című monográfia kiadására; 1970. február 25-én megismételtem Şaitişsal közös korábbi javaslatunkat. E javaslataim egyikére sem kaptam választ — amiből azonban nem következik, hogy a fordítások meg se indultak volna. Így 1962-ben egy kis székely meseválogatásom látott napvilágot Ion Crişan tolmácsolásában: *Nunta tătine-meu*. Basme şi povestiri populare secuieşti. Haralambie Grămesucnak két olyan kötetet köszön-

hetünk, amelyek közül az egyik kizárólag, a másik jórészt romániai magyar népballadákat szolgáltatók meg: *Balade populare maghiare din R.P.R.* (1960) és *Intrecerea florilor*. Poezii din folclorul naționalităților conlocuitoare (1971). Végül Nicolae Străvoiu jóvoltából Elek apó egy csokornyai meséje is eljutott a román gyermekolvasók kezébe: *Capra năzdrăvană* (1971).

Ha már hozzáfogtunk, készítsük el a mérleget. Ismeretes, hogy Romániában mások is gondoztak magyar fordításban román folklórköteteket, Magyarországon pedig szintén megjelent magyarul számos folklórkiadvány. Adjuk hozzá ezekhez a Creangă- és Ispirescu-mesék tucatnyi magyar kiadását: a végeredmény örvendetes. Ha ezt a felsorolt négy román címhez viszonyítjuk, kétségtelenné válik, hogy a magyar népköltészet román tolmácsolásának kezdeteinél tartunk. Az eddigi címeket további köteteknek kell követniük, a feladatok dandárját pedig épp nekünk: romániai folkloristáknak és műfordítóknak kell vállalnunk.

A múlt idézése főként arra szolgálhat, hogy okuljunk belőle, a tanulságot ugyanis páratlanul jó feltételek közt kamatoztathatjuk, ha képesek leszünk rá. Első ízben van olyan önálló nemzetiségi könyvkiadónk, a Kriterion, amely az arra érdemes magyar műveket románul is, a nemzetiségek nyelvén is közölheti, az utóbbiak közt pedig világnyelv is akad, a német. A Kriterion szóban megígérte, hogy Petre Șaitiș balladafordításait, ha megütik a mértéket, közzölni fogja, ámde folklórunk legjavának német kiadására is gondolnunk kellene. Annál is inkább, mert a Kriterion a román folklórt németül már publikálni kezdte (Arthur und Albert Schott: *Rumänische Volkserzählungen aus dem Banat*. Märchen, Schwänke, Sagen. 1971), s ez a jó példa a romániai magyar folklór számára is nagy távlatokat nyitna.

A román és német fordítások mellett nincs a Kriterionnak egyetlen olyan kiadási nyelve sem, amelynek révén magunknak és folklórunknak ne szerezhetnénk új jó barátokat. Hivatkozom egy újvidéki élményemre, amelyet — minden lát-szólagos eredmény nélkül — már megírtam jó másfél évvel ezelőtt: „Dávid András [...] nyelvtudását és költői hajlamait kamatoztatva, magyar népballadákat fordít szerbre. Forrásként a *Jávorfá-muzsikát* használja (az ottani Forum könyvkereskedésben vásárolta), vagyis romániai magyar, közelebről székely balladákat ültet át szerb nyelvre. Különös élmény volt számomra *Budai Ilona* meg néhány más jeles székely népballada mindig bennünk csengő-zengő sorait szerb nyelven visszahallani. Mivel tehát Dávid András a mi székely balladáinkat szolgáltatója meg — tudtommal első ízben — egy délszláv nyelven, fölmerül a kérdés: vajon bukaresti nemzetiségi könyvkiadónknak, a Kriterionnak, amelynek a hazai szerb nyelvű könyvkiadás is a feladatai közé tartozik, nem volna-e jó összefognia az újvidéki Forum könyvkiadóval, tető alá hozva egy kis magyar népballadakötetet a jugoszláviai, romániai és magyarországi szerb olvasók hasznára? Bármilyen kicsi lenne ez a könyv (mondjuk tíz-tizenkét ballada, megfelelő magyarázatokkal), akkor is nagy lépést jelentene egymás további kölcsönös megismerése és megbecsülése felé.“ (*Újvidéki beszélgetés az összehasonlító balladatudatásról*. Utunk, 1970. szeptember 18.)

Sokat lehet és kell még tanácskozni, vitatkozni a folklórunkkal való jó gazdálkodásról. Nyilvánvaló, hogy a könyvkiadás mellett a színpadnak, rádióknak, televízióknak is megvannak a sajátos feladatai, ezekről azonban talán más alkalommal. Egy bizonyos: a szellemi valutával sokkal nehezebb gazdálkodni, mint az anyaggal. Annál nagyobb a felelősségük romániai magyar művelődési életünk irányítóinak, hogy éljenek az adott lehetőségekkel, és teremtsenek új meg új lehetőségeket folklórkincseink feltárására és kamatoztatására.